

SÄVELTÄJÄNTYÖN JA RESEPTION TARKASTELUA

SÄVELTÄJÄ ANN-ELISE HANNIKAINEN

MARKUS VIRTANEN

Pro gradu -tutkielma

SÄVELTÄJÄ ANN-ELISE HANNIKAINEN

Markus Virtanen

SÄVELTÄJÄ ANN-ELISE HANNIKAINEN
Säveltäjäntyön ja reseption tarkastelua

© Markus Virtanen 2017 (www.markusvirtanen.fi)
Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi
Valmistaja: BoD – Books on Demand, Nordenstedt, Saksa
ISBN: 978-951-568-106-5

Kansi ja taitto: Markus Virtanen
Kuvat: Ann-Elise Hannikaisen arkisto

SÄVELTÄJÄ ANN-ELISE HANNIKAINEN

Säveltäjäntöön ja reseption tarkastelua

1. Johdanto	7
1.1 Aiempi tutkimus	8
1.2 Tutkimusasetelma, teoreettinen viitekehys ja tutkimusmenetelmät	10
1.3 Tutkimusaineisto	14
2. Sukutausta ja lapsuus- ja nuoruusvuodet	18
2.1 Sukutausta ja lapsuus	18
2.2 Musiikkiopinnot Perussa	21
3. Opinnot Sibelius-Akatemiassa	27
3.1 Piano-opinnot	28
3.2 Debyytti säveltäjänä Ung Nordisk Musik -festivaalissa	30
3.3 Säveltäjänä kotimaassa	34
3.4 Tema con XI Variazioni (1968)	36
3.5 Opintojen päättymisen ja uran vaihto	48
4. Elämäntyö Espanjassa	51
4.1 Ernesto Halffter, Manuel de Fallan oppilas	52
4.2 Sävellysoopinnot alkavat	56
4.3 Anerfálicas (1973)	60
4.4 Musiikkipommi räjähtää Valenciassa	64
4.5 Elämä Anerfálicaksen jälkeen	67
4.6 Kohti omaa ääntä	69
4.7 Pianokonsertto (1976)	76
4.8 Valtameren helmi ja piinapenkki	79
4.9 Elämä pianokonsertton jälkeen	85
4.10 Uuden vuosikymmenen uudet ilot ja surut	93
4.11 Cháchara (1980) ja Fazerin kustannussopimus	96
4.12 Teoksia vailla esityksiä	102
4.13 Sibelius-viulukilpailun sävellyskilpailu	106
4.14 Naistaiteilijoiden kiertue	107
4.15 Ernesto Halffterin kuolema	109
4.16 Elämä Espanjan jälkeen	112

5. Pohdinta	115
Lähteet	122
Ann-Elise Hannikaisen teosluettelo	138
Hakemisto	150

Kuvat

Kansi: Ann-Elise Hannikainen säveltämässä 1960-luvun lopulla.

Sivu 26: Ann-Elise Hannikainen Sibelius-Akatemian konserttitalissa 1973.

Sivu 50: Ann-Elise Hannikainen ja Ernesto Halffter Suomen suurlähettilään residenssissä Madridissa 1973.

Sivu 108: Ann-Elise Hannikainen ja Ernesto Halffter Madridissa 1988.

1. JOHDANTO

Suomalaisia säveltäjiä -kirjan¹ ilmestyessä vuonna 1994 Helsingin Sanomien kriitikko, musiikkitieteilijä Veijo Murtomäki ihasteli arvostelussaan tuoreen kirjan informatiivisuutta: ”Kuinka moni tietää esimerkiksi, että Espanjassa asuu suomalainen naissäveltäjä Ann-Elise Hannikainen?”² Harva lukijoista lienee tiennyt – varsinkaan sitä, että säveltäjä Hannikainen oli kirjan ilmestymishetkellä asunut jo vuosia Suomessa. Näin vuosien päästä ajateltuna virhe saattaa vaikuttaa vähäpätöiseltä. Yksi väärä tieto lyhyessä, tuntematonta säveltäjää esittelevässä tietokirja-artikkelissa ei voi olla anteeksiantamaton. Uskon kuitenkin, että tuon sinänsä vähäpätöisen virheen taakse kätkeytyy jokin suurempi kuva: tie suomalaisen klassisen musiikin kulttuurin ja historiankirjoituksen lainalaisuuksiin. Tutkijan eteen avautuu suuria teemoja unohtamisen ja muistamisen välisestä kamppailusta, siitä ketkä nostetaan esille ja ketkä sivuutetaan.

Pro gradu -tutkielmani aiheena on tuon Espanjasta huomaamattomasti takaisin Suomeen muuttaneen säveltäjän, Ann-Elise Hannikaisen (1946–2012), elämä ja toiminta säveltäjänä. Koska kyseessä on monin tavoin tuntematon taiteilija, keskityn tutkielmassani Hannikaisen elämänsäkaaren ja tuotannon hahmottamiseen sekä hänen teostensa saaman vastaanoton kuvaamiseen. Tuntemattomuus tarkoittaa tässä tapauksessa sitä, että Hannikaisen musiikkia ei ole voinut kuulla edes satunnaisesti konserteissa Espanjassa 1980-luvun alun jälkeen eikä hänen musiikkiaan ole soitettu Suomessa viimeisen 50 vuoden aikana kuin muutaman kerran (katso tarkemmin teosten esityksistä liitteenä olevasta Ann-Elise Hannikaisen teosluettelosta). Hannikaisen musiikkia ei ole myöskään levytetty kertaakaan.

Tutkimustyöni lähtökohtana on voimakas omakohtainen kokemus, joka syntyi tehdessäni Hannikaisesta laajaa radiohaastattelua hel-

¹ Heiniö ym. 1994.

² Murtomäki 1994.

sinkiläiseen Lähiradioon kesällä 2008.³ Mieleeni jäi säveltäjän rikas ja koskettava elämäntarina sekä hänen aikakauden hengen vastainen musiikkinsa. Kohtaaminen oli niin merkittävä, että se inspiroi minua myös säveltäjänä: toinen oopperani *Säveltäjä Ann-Elise Hannikainen* (2015) kantaesitettiin Metropolia Ammattikorkeakoulun esittävän taiteen ja musiikin koulutusohjelmien yhteistuotantona Helsingissä 13.11.2015.

Lapsuutensa ulkomailla viettänyt, vain lyhyen aikaa Sibelius-Akatemiassa opiskellut ja uransa Espanjassa luonut Ann-Elise Hannikainen on jäänyt suomalaisen klassisen musiikin kentässä unohduksiin. Hannikainen edustaakin aivan omanlaistaan kansainvälisyyttä suhteessa säveltäviin suomalaiskäytövereihinsä, jotka varttuivat sibeliaanisisessä Suomessa ja joiden opintomatkat suuntautuivat etupäässä Saksaan Darmstadtin uuden musiikin kurssseille.⁴ Naisnäkökulmasta Hannikaisen voidaan myös katsoa täyttävän säveltäjä Helvi Leiviskän (1902–1982) ja Kaija Saariahon (s. 1952) väliin jäävän aukon: Leiviskän aktiiviura säveltäjänä oli jo päättymässä, kun Hannikainen oli uransa huipulla 1970-luvun puolivälissä. Kaija Saariaho puolestaan aloitteli uraansa 1980-luvun alussa, kun Hannikainen käytännössä lopetti säveltämisen jo saman vuosikymmenen lopussa.⁵

1.1 Aiempi tutkimus

Kuten ehkä on arvattavissa, Ann-Elise Hannikaista käsittelevää tutkimuskirjallisuutta ei ole olemassa eikä hänestä ole myöskään kirjoitettu akateemisia opinnäytteitä. Hannikaisesta on olemassa kotimaisissa julkaisuissa joitakin lyhyitä tietosanakirja-artikkeleita, jotka enimmäkseen toistavat tai referoivat toistensa tietoja.⁶ Myös englanninkielisissä hakuteoksissa on

³ Laitinen & Virtanen 2008a.

⁴ Heiniö 1995, 77–82.

⁵ Laitinen & Virtanen 2008a.

⁶ Virtamo 1977, 511; Lappalainen 1990, 252; Isopuro 1994, 106; Virtamo 1997, 130 ja Korhonen 2002, 183–184.

Hannikaisesta mainintoja.⁷ Ainakin kahteen kansainväliseen hakuteokseen Hannikainen on lisäksi itse toimittanut henkilö- ja uratietonsa.⁸

Suomen musiikin historia -kirjasarjassa Hannikainen mainitaan vain kerran ja silloinkin sarjan osassa, joka käsittelee vuosien 1907–1958 tapahtumia [sic!]. Hannikainen mainitaan lauseessa, joka listaa Suomen säveltäjät ry:n naispuoliset jäsenet vuonna 1994.⁹ Espanjalaisen klassisen musiikin historiankirjoituksesta tai espanjalaisista klassisen musiikin tietosanakirjoista en ole löytänyt ainuttakaan mainintaa Hannikaisesta.¹⁰ Hannikaisen kumppania¹¹ ja opettajaa Ernesto Halffteria käsittelevissä monografioissa ja tietokirja-artikkeleissakaan ei Hannikaista mainita,¹² kuten ei myöskään Hannikaisen ja Halffterin perheystäviin kuuluneiden aikalaistaiteilijoiden elämäkerroissa¹³.

Ensimmäisessä suomalaisessa naissäveltäjiä esittelevässä teoksessa *Musiikin toinen sukupuoli*¹⁴ (1994) on lyhyt Hannikaista käsittelevä osuus, joka on kuitenkin ongelmallinen. Ensinnäkin teos esittelee Hannikaisen tavalla, joka paitsi kuvastaa myös vahvistaa entisestään hänen ja hänen musiikkinsa tuntemattomuutta: lyhyen kirjoituksen otsikko on ”Ann-Elise Hannikainen – ulkomailla asunut suomalainen”. Hannikaisen elämäntyö on niin tuntematon, että kirjoittajat pitävät Hannikaisen karakteristisimpana ominaisuutena poissaoloa Suomesta. Aivan toisenlaisen muo-

⁷ Dees 2004 ja Korhonen 2016.

⁸ Cohen 1987, 300 ja Elster 2007, 320. Käytettävissäni on Elsterin vuosittain ilmestyneet teokset vuodesta 2007 lähtien. Hannikaisen tiedot ovat mukana vielä vuoden 2013 julkaisussa.

⁹ Salmenhaara 1994, 521.

¹⁰ Katso esimerkiksi Marco 1989a ja Álvarez Cañibano ym. 2008.

¹¹ Hannikainen viittasi suhteeseensa Ernesto Halffteriin julkisuudessa enimmäkseen sanalla *maestro* (*opettaja, mestari*). Myöhemmin Hannikainen käytti Halffterista myös sanoja *companion* (J Hannikainen, Ann-Elise [s. a.] ja *partner* (Elster 2007, 320), jotka on tässä tutkielmassa suomennettu *kumppaniksi*.

¹² Katso esimerkiksi Acker 1997, Carredano ja Eli 2015 sekä Casares Rodicio 2000. Ensiksi mainitusta Hannikaisen voi tosin löytää, jos tietää mitä etsii: Ernesto Halffterin työhuonetta esittävässä valokuvassa näkyy lipaston päällä krusifiksin vieressä Ann-Elise Hannikaisen valokuva (Acker 1997, 88).

¹³ Katso esimerkiksi Iglesias 1992 ja Kamhi de Rodrigo 1986.

¹⁴ Moisala & Valkeila 1994, 226.

toilun elämäntyölleen saa esimerkiksi kirjan seuraavassa artikkelissa säveltäjä Anneli Arho (s. 1951): ”Anneli Arho – ajan olemuksen säveltäjä”.¹⁵

Hannikaista käsittelevässä kirjoituksessa on myös toinen huomiota herättävä yksityiskohta. Heti ensimmäisessä lauseessa Hannikainen määritellään diplomaatin tyttäreksi, mikä sinänsä on tosiasia. Mielestäni on kuitenkin kyseenalaista, että kirjan ilmestymishetkellä 48-vuotias säveltäjä määritellään ennen kaikkea isänsä kautta, jonkun tyttärenä.¹⁶ Tutkielmani espanjalaisessa sanomalehtiaineistossa tämä käytäntö on pikemminkin sääntö kuin poikkeus: Hannikainen esitellään niin haastattelussa kuin konserttiarvosteluissakin Suomen suurlähettilään tyttäreksi.¹⁷ Suomalaisen naistutkimuksen muotoiluna lause on kuitenkin yllättävä.¹⁸

1.2 Tutkimusasetelma, teoreettinen viitekehys ja tutkimusmenetelmät

Tutkielmani aiheesta nousevat keskeiset tutkimuskysymykset ovat 1) millaisen elämän Ann-Elise Hannikainen eli ja millaisen uran hän loi?, 2) millaista musiikkia Ann-Elise Hannikainen sävelsi? ja 3) millaisen vastaanoton Ann-Elise Hannikaisen teokset saivat?

Pyrkiessäni rekonstruoimaan Hannikaisen elämäntarinaa ja tarkastellessani Hannikaisen teosten saamaa vastaanottoa työni on historiallinen biografinen tutkimus. Kuvatessani Hannikaisen musiikkia tutkimukseni kuuluu musiikkianalyysin alaan. Työni historian tutkimuksellisessa osuudessa näkökulmani on samaan aikaan mikrohistoriallinen ja feministinen. Ensiksi mainittu näky sitoutumisena viime vuosina yleisemminkin

¹⁵ Moisala & Valkeila 1994, 226.

¹⁶ Emt.

¹⁷ Katso esimerkiksi Del Campo 1975 ja Fernández-Cid 1977.

¹⁸ Artikkelissa väitetään myös virheellisesti, että ”Valenciassa vuonna 1973 järjestetyssä debyytissään hän [Hannikainen] soitti perulaisesta kansanmusiikista vaikutteita saaneet Anefálicas-muunnelmansa pianolle.” Tosiasiassa tuossa debyytissä Valencian sinfoniaorkesteri kantoesitti Ernesto Halffterin johdolla Hannikaisen orkesteriteoksen *Anefálicas* (1973). Teos on uudelleen sävelletty versio pianoteoksesta *Tema con XI Variazioni* (1968).

SÄVELTÄJÄ ANN-ELISE HANNIKAINEN

SÄVELTÄJÄNTYÖN JA RESEPTION TARKASTELUA

Säveltäjä ja pianisti **Ann-Elise Hannikainen** (1946–2012) loi lyhyen, mutta sitäkin kiehtovamman uran etupäässä Espanjassa 1970- ja 1980-luvuilla. Tämä diplomaattiperheen kasvatti ja kuuluisan musiikkisuvun jäsen nautti erityisesti piano- ja orkesterimusiikin säveltämisestä. Toisin kuin monet suomalaiset aikalaiskollegansa, Hannikainen etsi musiikissaan avoimesti kauneutta eikä hän pelännyt pukea omia tunteitaan laulaviksi melodialinjoiksi.

Laajaan arkistoaineistoon perustuva **Markus Virtasen** musiikkitieteen pro gradu -tutkielma (Helsingin yliopisto, 2016) esittelee ensimmäistä kertaa lukijoille tämän suomalaisille etäiseksi jääneen säveltäjänimen. Tutkimuksessa seurataan Hannikaisen uraa osana hänen elämänsä ja tarkastellaan ensimmäistä kertaa analyttisesti Hannikaisen sävellystuotantoa ja teosten saamaa lehdistövastaanottoa.

Tutkimuksen kontekstuaalisena näkökulmana toimii espanjalaisäveltäjä **Ernesto Halffter** (1905–1989), jonka opissa Hannikainen varttui ammattisäveltäjäksi. Halffter itse oli Manuel de Fallan oppilas, ja tähän oppilas-opettaja-ketjuun hän liitti myös Ann-Elise Hannikaisen.

Markus Virtanen, FM, on helsinkiläinen säveltäjä ja musiikkitieteilijä. Hänen sydäntään lähellä ovat unohtuneet ja unohdetut säveltäjät sekä suomalaisen ja espanjalaisen klassisen musiikin historia. Virtasen sävellystuotantoon kuuluu mm. kaksi oopperaa, instrumentaalimusiikkia ja kirkkomusiikkiteoksia. Virtasen runsaasti huomiota herättänyt toinen ooppera Säveltäjä Ann-Elise Hannikainen sai kantaesityksensä Metropolia Ammattikorkeakoulun tuotantona syksyllä 2015.

ISBN:978-951-568-106-5

9 789515 681065